

Kocsis Attila: Maradhat-e valami a Gyerekesély programból?

Recenzió

(Kiss Márta – Perpék Éva [szerk.]: Hogyan tovább? A járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata 2017-2022. TK – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023)

A HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont és a L'Harmattan Kiadó által megjelentetett tanulmánykötet, ami a járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának kérdését járja körül, 2023-ban látott napvilágot. Azóta eltelt némi idő, de a könyvben szereplő írások mit sem veszítettek aktualitásukból, hiszen a programok folytatása körül továbbra is igen sok a kérdőjel.

A Gyerekesély program 2006-os elindítása a Szécsényi kistérségben, majd annak országos kiterjesztése 2008-tól kezdődően az elmúlt évtizedek magyarországi felzárkózáspolitikájának egyik legmeghatározóbb intézkedése volt. Az idővel az ország 31 leghátrányosabb helyzetű járásában megindult, elsősorban a gyermekszegénység csökkentését célzó komplex programok a 2007-ben elfogadott, 25 évre szóló „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia megvalósításának fontos mérföldkövének tekinthetők. A Gyerekesély program egykori szakmai súlyát jelzi, hogy a kezdetekkor az akkori kormányzat Ferge Zsuzsát kérte fel az annak alapjául szolgáló koncepció kidolgozására. Potenciális hatókörét tekintve pedig elmondható, hogy az utolsó pályázati ciklusban (2016-2023) a programokba bevont járások 752 településén több mint 900 ezer ember élt, akiknek körülbelül ötöde gyermek.

A gyermekszegénység mögött rejlő strukturális okok miatt annak csökkentése nyilvánvalóan csak hosszú távon, komplex eszközökkel, folyamatosan finanszírozott beavatkozások révén képzelhető el. A magyar állam azonban az elmúlt évtizedekben a társadalmi felzárkózás területén zajló programokat jelentős részben európai uniós forrásokból igyekszik finanszírozni, ami azt eredményezi, hogy azok erőteljesen ki vannak téve e források aktuális elérhetőségének, és jellemzően megszakításokkal, a pályázati ciklusok idején tudnak csak teljes kapacitással működni. Nincs ez másként a Gyerekesély program esetében sem, amely legkésőbb 2023 nyarára lezárult az összes érintett járásban, és még két év elteltével sincsen információ arról, hogy a megkezdett fejlesztések folytatódhatnak-e valamilyen formában, és ha igen, milyen forrásból. A 2019-ben elindult Felzárkózó Települések¹ program ugyan részben azonos célterületen és hasonló eszközrendszerrel kíván hozzájárulni a gyermekszegénység csökkentéséhez, egész járásokat érintő, erőteljesen beágyazódott, a térségi szereplők széles körét összekapcsoló komplex felzárkózási beavatkozások azonban jelenleg nem zajlanak az országban.

Mindezt figyelembe véve az ismertetett kötet a Gyerekesély programról szóló egyik utolsó híradásként is olvasható, másrészt egy olyan kutatási beszámolóként, ami összegzi, hogy milyen folyamatok vezethetnek el a komplex felzárkózási programok sikeres megvalósításához és azok fenntarthatóságához.

¹ A program elindításáról szóló jogszabály, mely a résztvevő települések listáját is tartalmazza: 1057/2021. (II. 19.) Korm. határozat

Bár a könyv, ahogy az alcíme is jelzi, a fenntarthatóság problémakörét helyezi a középpontba, a benne szereplő tanulmányok ehhez képest kicsit mást, tulajdonképpen némileg többet nyújtanak. Rövid felvezető után, amelyből vázlatos képet kaphatunk a Gyerekesély program kidolgozásáról, elindításáról, az elérni kívánt célokról és a megvalósítás mérföldköveit jelentő egyes pályázati szakaszokról, először a program fenntarthatóságának vizsgálatát célzó kutatás elméleti és módszertani háttérét ismerhetjük meg. A szerzők, akik a Gyerekesély-kutató Csoport munkatársai, a járási projektek megvalósítását segítő kiemelt kísérőprogram résztvevőiként hat járásban végeztek interjúkon, dokumentumelemzésen, monitoring adatokon, továbbá terepmunkán és kérdőíves felmérések adatain alapuló kutatást, hogy feltárják azt a folyamatot, ami elvezet a programok beágyazódásáig, majd azok fenntarthatóvá válásáig. Fontos megjegyezni, hogy a szerzők a fenntarthatóságot nem pusztán a programok időbeli folytatódásaként értelmezték, hanem dinamikus, a helyi igényekre rugalmasan reagáló építkezési és intézményesülési folyamatként, mely során a beavatkozások alapvető célja mindvégig megmarad.

A Hegyháti, a Kaposvári, a Hevesi, az Encsi, a Bátorfyerenyei és a Mátészalkai járásban 2016/17 és 2022/23 között megvalósult Gyerekesély programok kapcsán a tanulmányok bemutatják a programok előzményeit, a projektek tervezését, elindítását, a megvalósító szervezetek és szakmai stábok működését, továbbá a pályázatokban nagyobb súllyal szereplő és/vagy legsikeresebb programelemeket is. Mindezek mellett kitérnek az egyik-másik projekt megvalósítását kísérő jellemző nehézségekre is, mint amilyen a szakemberhiány, a megvalósítók körében tapasztalt nagymértékű fluktuáció, a járások egyes településein a Gyerekesély programmal párhuzamosan futó, hasonló fókuszú projektektől (Felzárkózó Települések, Fókuszban a gyermek²) való lehatárolás. Az elemzések kitérnek arra is, hogy egy-egy programot miként vetett vissza az időközben kitört COVID-járvány, és hogy a megvalósítók milyen eszközökkel próbálták meg biztosítani a szolgáltatások elérhetőségét a megváltozott körülmények között.

A könyv azonban nem pusztán a Gyerekesély programok utolsó szakaszának krónikája, hanem egyfajta összegzés is arról, hogy melyek azok a tényezők, amik a megkezdett fejlesztések továbbvitelét segítik és ilyen módon a fenntarthatóság irányába hatnak. A tanulmányok több olyan járással is foglalkoznak, ahol már a korábbi pályázati ciklusban is működött Gyerekesély program. Ennek kapcsán a szerzők megállapítják, hogy a korábbi sikeres projektmegvalósítás segítette a későbbi program beágyazódását, bizonyos programelemek, gyakorlatok pályázati finanszírozás nélkül is fennmaradtak, ami rávilágít a hosszú távú építkezés fontosságára. További fontos megállapításuk, hogy akkor mutatkozik nagyobb esély a fenntartásra, ha a helyi szereplők körében jelen van a stratégiai gondolkodás, akarnak és képesek hosszabb távra tervezni, és tudatosan készülnek a fenntartással járó feladatokra. Ezen túl a fenntarthatóság előfeltétele az olyan elkötelezett megvalósító szervezet és szakmai stáb is, mely maga mögött tudja a helyi vezetők támogatását. Természetesen mindez önmagában nem elegendő. A projekteken megvalósított programelemek akkor tudnak megmaradni és sikeresen működni, ha azok a gondos és szakmailag megalapozott tervezésnek, előkészítésnek köszönhetően adekvát módon reagálnak a helyi igényekre, szükségletekre, és később is figyelembe veszik az érintettektől érkező visszajelzéseket.

A komplex, nagy volumenű fejlesztési projekteknél nyilvánvalóan jelentős költségvonzata is van. A korábbi pályázati szakaszokban megvalósult Gyerekesély programok tapasztalatai azt mutatják, hogy az érintett települési önkormányzatok jellemzően nem rendelkeznek akkora

² EFOP 1.4.5-20-2020-00001

saját forrással, ami lehetővé tenné számukra az ilyen típusú szolgáltatásfejlesztések önálló finanszírozását. A kötetben szereplő írások kiemelik, hogy a 2023-ban lezárult projektek esetében is ugyanez a helyzet: bár a helyi vezetők és a programokba bevont iskolák, óvodák, családsegítő és gyermekjóléti intézmények több esetben is elkötelezettek a programelemek fenntartása mellett, saját forrásaikból csak egy töredékét tudják finanszírozni ezeknek. Az említett szereplők elsősorban a központi államtól várnák azt, hogy vállaljon szerepet a fenntartásban. Mivel a programok állami finanszírozásba kerülésével kapcsolatban nem történtek lépések, nem meglepő, hogy a szerzők kutatásuk során azt tapasztalták, hogy a projektek lezárulásának közeledtével a megvalósítók körében egyre inkább pesszimista hangulat uralkodott el a fenntarthatóságot illetően.

Mindez nem sok jót vetít előre. Könnyű belátni, hogy a hosszú távra tervezett, de finansziális okokból szünetelő vagy megszűnő programok újraindítása, a megkezdett szakmai munka későbbi folytatása korántsem lesz könnyű feladat, hiszen a járási szintű szervezőmunkát, a megfelelő szakemberek felkutatását és megnyerését előlről kell kezdeni. A sokéves munka eredményeként beágyazódott szolgáltatások és programok megszűnése miatt a helyi lakosság bizalma is erodálódik, így ezen a téren is újra kell majd kezdeni az építkezést, immár nem a nulláról, hanem annál rosszabb helyzetből.